

МУОМАЛА ЛАЁҚАТИ МАСАЛАЛАРИДА ВАСИЙЛИК ВА ХОМИЙЛИК ИНСТИТУТИНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ

Абдуганиева Гулрух Мансур кизи

Ўзбекистон Миллий университети ижтимоий фанлар факультети

2-курс талабаси

Илмий раҳбар: ю.ф.д., профессор В.Р.Топилдиев

АННОТАЦИЯ

Муаллиф мазкур мақолада муомала лаёқати тушунчаси унинг мазмун моҳиятини амалдаги қонун ҳужжатлари асосида илмий - назарий ва амалий жиҳатдан таҳлил этган. Шунингдек, муомала лаёқати борасида васийлик ва ҳомийлик институтининг қўлланилиши борасида ўзининг таклиф ва тавсияларини илгари сурган.

Калит сўзлар: муомала лаёқати, васийлик, ҳомийлик, васийлик ва ҳомийлик органлари, муомалага лаёқатсиз фуқаро, қисман муомала лаёқатили шахслар тўла муомала лаёқатига эга шахслар.

АННОТАЦИЯ

В данной статье автор анализирует понятие платежеспособности с научно-теоретической и практической точки зрения на основе действующего законодательства. Он также выдвинул свои предложения и рекомендации по применению института опеки и попечительства с точки зрения дееспособности.

Ключевые слова: дееспособность, опека, попечительство, органы опеки и попечительства, недееспособный гражданин, ограниченно дееспособные лица, полностью дееспособные лица.

ABSTRACT

In this article, the author analyzes the concept of solvency from the scientific-theoretical and practical point of view on the basis of current legislation. He also put forward his proposals and recommendations on the application of the institution of guardianship and trusteeship in terms of legal capacity.

Keywords: legal capacity, guardianship, trusteeship, guardianship and trusteeship authorities, incapacitated citizen, partially incapable persons, persons with full legal capacity.

КИРИШ

Фуқаролик ҳуқуқий муносабатларда, яъни фуқароларнинг ҳуқуқ ва муомала лаёқатини тўлиқ амалга оширишда васийлик ва ҳомийлик

институтининг аҳамияти ниҳоятда кенгдир. Унинг асосий вазифаси вояга етмаган шахсларнинг ҳамда жисмоний камчилиги бўлган шахслар ёки рухий касалликка чалинган шахсларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш учун, шунингдек мулкӣ ва шахсий ҳуқуқларни қўриқлаш, ҳимоя қилиш ҳамда тўлиқ асосда амалга оширишдан иборатдир.

Васийлик ва ҳомийлик институти қадимдан яъни Рим фуқаролик ҳуқуқи асосларидан яъни, Рим қулдорчилиқ давлатидан бошлаб пайдо бўлган¹. Рим фуқаролик ҳуқуқида вояга етмаган шахсларнинг (ёш болаларни) ҳуқуқ ва эркинликларини чегаралаш, уларнинг ҳуқуқларидан бирон – бир манфаат асосида фойдаланиши ҳатто жинойт бўлиб ҳисобланган.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Муомалага лаёқатсиз фуқаро шахсини, унинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш учун, шунингдек, қонунда назарда тутилган ҳолларда мулкӣ ҳуқуқларни ҳимоя қилиш учун васийлик ва ҳомийлик белгиланади. Васийлик шундан иборатки, бунда муомалага лаёқатсиз шахс - ўн тўрт ёшга тўлмаган фуқаролар, рухий касал ва ақли заифлар номидан васий ҳаракат қилади ҳамда ўзининг ҳаракатлари билан васийликка олинган шахс учун ҳуқуқ ва мажбуриятлар туғдиради. Ҳомийликда ҳомийлар қисман муомала лаёқатига эга бўлган шахслар (ўн тўрт ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган фуқаролар)га ўз ҳуқуқларини амалга ошириш, мажбуриятларни бажаришда ёрдам кўрсатадилар, шунингдек, уларни учинчи шахсни баъзан бўлиши мумкин бўлган ёмон ниятдаги ҳаракатларидан сақлаб қоладилар. Ҳомийлик баъзи ҳолларда жисмоний камчиликлари бўлган, масалан кўзи ожиз (кўрлик), майиблик сабабли ўз ҳуқуқларини ўзлари амалга ошира олмайдиган ва ҳимоя қила олмайдиган тўла муомала лаёқатига эга бўлган шахсларга нисбатан ҳам белгиланади. Бундай шахсларга нисбатан ҳомийликнинг вазифаси улар учун ҳуқуқлар олиш ёки уларни амалга ошириш билан боғлиқ турли ҳаракатларни бажаришдан иборат².

Бундан ташқари цивилист олим Х.А. Раҳмонкуловнинг фикрича васийлик ва ҳомийлик оила ҳуқуқи ва фуқаролик ҳуқуқи нормаларидан ташқил топган биргаликдаги институт сифатида тан олинади³.

¹ Топилдиев, В.Р. Рим ҳуқуқи. Тошкент: Янги аср авлоди, (2013). 263.

² Топилдиев, В. Р. Фуқаролик ҳуқуқи (Ўқув қўлланма). Т.: (2011). Чўлпон номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 624.

³ Раҳмонкулов Х.А.Р. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг биринчи қисмига умумий тавсиф ва шарҳлар. “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи, Т., 1997 .128-129 б

Демак муомалага лаёқатсиз фуқаролар шахсини унинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш учун шунингдек, қонунда назарда тутилган ҳолларда мулкӣ ҳуқуқларни қўриқлаш учун васийлик ва ҳомийлик белгиланади, деб Фуқаролик кодексининг нормаларида кўрсатилган. Умуман васийлик шундан иборатки, бунда муомалага лаёқатсиз шахс ўн тўрт ёшга тўлмаган бўлсалар, ҳамда бу фуқаролар қарлар, кўрлар, соқовлар, дудукланиб гапирадиган шахслар руҳий касал ва ақли заифлар бўлишлиги мумкин бўлган шахслар номидан васий ҳаракат қилади ва ўзининг ҳаракатлари билан васийликка олинган шахс учун ҳуқуқ ва мажбуриятларни вужудга келтиради.

Ҳомийликда бўлган шахсларга ҳомий муомала лаёқатига эга бўлган шахсларга (ўн тўрт ёшдан, ўн саккиз ёшгача бўлган фуқароларга) ўз ҳуқуқларини амалга ошириш, мажбуриятларини бажаришда ёрдам кўрсатадилар, шунингдек, уларни учинчи шахснинг баъзан бўлиши мумкин бўлган ёмон ниятли ҳаракатларидан саклайдилар.

Ҳомийлик баъзан жисмоний камчиликлари бўлган шахсларга, масалан, кўрлик, майиблик қар, соқов, дудуклар спиртлар, ичимликларни ва гиёҳвандлик воситаларни, психотроп моддаларни истеъмол қилишлиги сабабли ўз ҳуқуқларини ўзлари амалга ошира олмайдиган ва ҳимоя қила олмайдиган тўла муомала лаёқатига эга бўлган шахсларга нисбатан ҳам белгиланади. Бундай шахсларга нисбатдан ҳомийликнинг вазифаси ҳуқуқларни олиш ёки уларни амалга ошириш билан боғлиқ турли ҳаракатларни улар учун бажаришдан иборат.⁴

Васий ва ҳомийнинг ҳуқуқий ваколатларининг бир – биридан фарқи шундан иборатки васийлик ўн тўрт ёшгача бўлган вояга етмаган шахсларнинг номидан тўлиқ ҳаракат қилинади. Яъни васий бу ёшдаги йигит ва қизларнинг номидан тўлиқ ҳаракат қилиб, ўзи учун бирон – бир манфаатни кўзламайди, агар ўзи учун бирор манфаат вужудга келар экан, бу тузилган битимлар ва шартномалар ноҳақиқий деб ҳисобланиб, шартнома бўйича олинган барча мулкӣ ҳуқуқлари, ҳуқуқ объектлари ҳар – бирининг ўзларига қайтарилади.

Ҳомий эса 14 ёшдан 18 ёшгача бўлган шахслар, яъни қисман муомала лаёқатига эга бўлган фуқаролар, ҳамда тўлиқ муомала лаёқатига етса ҳам, лекин баъзи қилган ҳаракатларини тўлиқ тушуниб етмаслик, унинг ҳуқуқий оқбати яхши англай олмаслик натижасида ҳам уларга ҳомийлик белгиланиши мумкин.

⁴ Веберс Я.Р. “Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве Рига”, 1976. стр 243.

Демак, васий вояга етмаган шахсларнинг номидан тўлиқ асосда барча ҳаракатларни амалга оширса, ҳомий эса қисман вояга етган шахсларнинг ҳуқуқини ҳимоя қилади, ҳамда баъзи бир ҳуқуқларнинг қирраларини ёки ҳуқуқ ва бурчларининг бир қисмини ҳимоя қилишligи мумкин.⁵

Васийлик ва ҳомийлик органлари маҳаллий ҳокимиятда, туман ички ишлар бўлими, соғликни сақлаш, халқ таълими, ижтимоий таъминот бўлимларида тузилади ва ўз фаолиятини амалга оширади. Айниқса маҳаллий органларнинг васийлик ва вояга етмаган шахсларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда ҳомийлик органлари. Улар вояга етмаганларга нисбатан васийлик воситаларини амалга оширишни: ёш болаларга нисбатдан халқ таълими бўлимларига руҳий касал ва ақли заифлиги нисбатдан эса – ижтимоий таъминот бўлимларига юклайдилар. Қишлоқ жойларида васийлик ва ҳомийлик қишлоқ кенгашлари томонидан белгиланади.

Агар васийликка олинувчининг мулки у турган жойда бўлмаса, икки васий: бири унинг ўзига нисбатан, иккинчиси васийликка олинган шахснинг мулкига нисбатдан тайинланиши мумкин.

Ота – оналар васийлик ва ҳомийлик вазифаларини алоҳида тайинламай, қонун бўйича бажарадилар.

Ота – оналари бўлмаган тақдирда ёки улар амалда бу вазифани бирорта сабабга кўра амалга оширмаса, Масалан, қамокда ёки шифохонада бўлиши туфайли бажара олмасалар ёки ота – оналик ҳуқуқидан маҳрум бўлинган бўлсалар, васийлик ва ҳомийлик органлари васий ва ҳомийни, биринчи навбатда, васийликка олинувчига яқин шахслардан бирини тайинлайди.

Муомалага лаёқатсиз шахслар, суд томонидан ота – оналик ҳуқуқларидан маҳрум қилинганг шахслар, шикоят қилганлиги учун озодликдан маҳрум қилинган фуқаролар ва манфаатлари васийликка олувчининг манфаатларига қарама – қарши бўлган шахслар васий ва ҳомий қилиб тайинланиши мумкин эмас.

Ёши олтмишдан ошган, фуқаролар касалликлари ёки бажариб турган ишлари бўйича васийлик вазифаларини бажара олмайдиган шахслар, саккиз ёшгача бўлган болаларни тарбияловчи оналар ва бошқа бировга васий ва ҳомий бўлган шахслар васий қилиниб тайинланишидан бош тортишлари мумкин.

Васий ва ҳомийнинг асосий вазифаси васийликка олувчининг шахси ва мулки юзасидан ғамхўрлик қилишдан яъни васийликка ва ҳомийликка олинувчининг манфаатларини кўриқлашдан иборат.

⁵“Гражданское право” изд-М., “Проспект”, 2001, стр 99.

Бинобарин, васийликка олувчи ўзига ишонилган мулкдан ўзи учун ҳеч қандай фойда олмаслиги лозим. У васийликка олган шахсни асраш ва унинг мулкни идора этиш ҳаражатианигина амалга оширишга ҳақли бўлади.

Умумий қоида бўйича васийлик ва ҳомийлик фаолиятлари текин ҳақсиз бажарилади. Фақат даромад келтирадиган мулклар бўлган тақдирдагина васий органлари васийга ўша мулкдан келган даромаднинг 10 фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда ҳақ тўлашлари мумкин.

Васий васийликка олинган шахс томонидан битимлар тузишга ҳақли, лекин васийликка олувчининг мулквий аҳволига ёмон таъсир этадиган битимлар тузишда васийлик органларининг розиликлари билан иш қилишлари лозим.

Нотариал тасдиқлашни талаб этадиган шартномалар тузиш, васийликка олинган шахсга қарашли мулквий ҳуқуқлардан воз кечиш, мулкни тақсим қилиш ва шунга ўхшашлар учун васийлик органларининг розилиги зарур. Ёш болаларга қарашли бўлган иморатларни сотиш учун васийлик органларидан махсус руҳсат олиниши керак.

Айниқса уй – жойни, ҳовлини, хонадонларни сотиш фақат нотариал идоралар тасдиғидан ёки гувоҳлантрилгандан кейин, қишлоқ жойларида нотариал идоралар бўлмаган тақдирда, қишлоқ кенгашлари дафтарларидан қайд қилиб ўтказилгандан сўнг, ҳатто ёш вояга етмаган шахслар уйини сотаётган вақтда, унга меҳнат омонат кассаларида ҳисоб очган ҳолда ва сотилган уй – жойнинг пулини вояга етмаган шахснинг ҳисоб рақамига ўтказиш йўли билан бу муносабатлар амалга оширилади.⁶

Васий васийликка олинган шахснинг ўзи билан ва унинг номидан ўзининг яқин кишилар билан битимлар туза олмайди, чунки бунда васийликка олувчининг манфаатларига зарар келтириб, ўзига яқин кишиларнинг манфаатларига устинлик бериш ҳавфи бўлишлиги эҳтимоли мавжуд.

Васийлар вояга етмаганларнинг тарбияланишларига, соғликларига ғамхўрлик қилишга ва улар билан бирга туришга мажбурдирлар.

Руҳий касалларнинг васийлари эса, уларни даволаш ва соғликларига мувофиқ шароитда асраш тадбирларини таъминлашлари лозим. Ҳомийлар ғамхўрлик қилишлари учун ўзларига ишонган шахсларга уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини амалга оширишларида ёрдам кўрсатадилар, уларни учинчи шахсдан ёмон ниятли ҳаракатлардан сақлайдилар.

Битим тузиш учун васийлик ва ҳомийлик органларининг розиликлари талаб қилинмаган ҳолларда, битимлар тузишга розилик беришлари мумкин.

⁶ Зокиров И.. “Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик ҳуқуқи”. Т., “Адолат” 1996. 43 бет.

Васийлар ва ҳомийлар ўз ҳимояларидаги шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини, ҳар қандай шахслар билан муносабатларида шу жумладан судларда ҳам махсус ваколатномасиз ҳимоя қила олдилар. (Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодекси 32- моддаси).

Васийлик ва ҳомийлик билан боғлиқ бўлган муносабатларга оид бўлган асосий қоидалар Ўзбекистон Республикасининг Оила Кодекси⁷ билан ҳамда “Васийлик ва ҳомийлик органлари тўғрисида”ги қонун⁸ ҳамда тегишли “Низом⁹” билан тартибга солинади.¹⁰

Фуқаролик ва оила кодексларида фуқаролик ҳуқуқ лаёқати ва муомала лаёқати билан бевосита боғлиқ бўлган васийлик ва ҳомийлик тушунчаси, васийлик ва ҳомийликни белгилаш асослари, шунингдек уларнинг бекор бўлиш асослари тўғрисида, умуман васийлик ва ҳомийлик билан боғлиқ нормалар тўлиқ ўз ифодасини мазмунини топа олган.

ХУЛОСА

Ҳозирги кунда аҳоли орасида васийлик ва ҳомийлик нима ва уни қандай органлар амалга оширади, шунингдек уларнинг вазифалари нималардан иборатлиги тўғрисида тўла тушунчалар мавжуд эмас.

Шунинг учун бизнинг фикримизча аҳоли орасида бу хусусида кенг ташвиқот ва тарғибот ишларини олиб бориш, уларни ҳуқуқий онги ва маданиятини ошириш шунингдек, ушбу масалалар бўйича юқори нуфузлили журналларда илмий мақолаларни янада кўпроқ чоп этиб борилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

REFERENCES

1. Топилдиев, В.Р. Рим ҳуқуқи. Тошкент: (2013). Янги аср авлоди, 263.
2. Топилдиев, В. Р. Фуқаролик ҳуқуқи (Ўқув қўлланма). Т.: (2011). Чўлпон номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 624.

⁷Ўзбекистон Республикасининг Оила Кодекси (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

⁸ Ўзбекистон Республикасининг “Васийлик ва ҳомийлик органлари тўғрисида”ги қонуни (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 1-сон, 1-модда, 2016 й., 52-сон, 597-модда; 2017 й., 24-сон, 487-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

⁹ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 22 сентябрдаги “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунини амалга оширишга доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш ҳақидаги 269-сонли қарори.

¹⁰ Топилдиев, В. Р. (2011). Фуқаролик ҳуқуқи (Ўқув қўлланма). Т.: Чўлпон номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 624.

3. Рахмонқулов Х.А.Р. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг биринчи қисмига умумий тавсиф ва шарҳлар. “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи, Т., 1997 .128-129 б
4. Веберс Я.Р “Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве Рига”, 1976. стр 243.
5. Гражданское право. изд- Москва., “Проспект”, 2001, стр 99.
6. Зокиров И.. “Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик ҳуқуқи”. Т., “Адолат” 1996. 43 бет.
7. Ўзбекистон Республикасининг Оила Кодекси (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1998 й. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси
8. Ўзбекистон Республикасининг “Васийлик ва ҳомийлик органлари тўғрисида”ги қонуни (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 1-сон, 1-модда, 2016 й., 52-сон, 597-модда; 2017 й., 24-сон, 487-модда; Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 22 сентябрдаги “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунини амалга оширишга доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш ҳақидаги 269-сонли қарори.
10. Топилдиев, В. Р. (2011). Фуқаролик ҳуқуқи (Ўқув кўлланма). Т.: Чўлпон номидаги нашриёт матбаа ижодий уйи, 624.